

„Um das Reimes willen”

Győrei Zsolt Morgenstern-fordításairól

Igen szép kivitelben jelentette meg a szegedi LAZI kiadó Christian Morgenstern összes bitódalának fordítását. A kötet anyagát Győrei Zsolt válogatta és szerkesztette, amin eltűnődik az ember, mert vajh mit lehet az összességéből válogatni? Pláne, ha a kötet összeállítója viszont Hunyadi Csaba? Mi a különbség szerkesztés és összeállítás között?

Hogy az olvasó tisztán lásson: a mű valamennyi Morgenstern-akasztófaének korábbi már ismert magyar fordítását, plusz Győrei Zsolt változatát tartalmazza. (Valamint négy ráadás Morgenstern-verset, melyet költőjük nem vett föl saját válogatásába, s melyeket ekként csak Győrei magyarításában olvashatunk.) Összesen huszonhárom műfordító munkáiból áll össze a kétnyelvű kötet, melyben kedvünkre hasonlíthatjuk össze a fordításokat részint egymással, részint az eredeti német szöveggel.

A morgensterni Galgenlied (akasztófaének vagy bitódal) a groteszk nyelvi humornak, a verses nonsense-nek a XIX. és a XX. század fordulóján kivirágzott formája. Ahogy maga a költő írja, létrejöttében az a felismerés játszott szerepet, hogy a világ sótlan, el kell hát menni sóért, borsért. Így hát ő maga el is ment értük, s végül sajátosan egyéni humorának sava-borsa lett az ajándék, melyet 1905-ben a költészetkedvelők asztalára letett. Mivel számos verse a német nyelvben gyökerező szójátékokra épül, fordításuk nem csekély bravúrt igényel. Erre nem minden fordító volt képes. Akadt, akinek erejét szemlátomást meghaladta a feladat (Hetényi-Heidelberg Ernő); akadtak, akik korrektül, ám kevés invencióval dolgoztak; voltak viszont bravúros teljesítmények is (Eörsi István, Hárs László, Kalász Márton, Kálnoky László, Katona Tamás, Márton László, Molnár Imre, Nemes Nagy Ágnes, Szabó Lőrinc, Tótfalusi István). Ez utóbbiak azok, amelyek miatt megkerülhetetlen a kérdés: okvetlenül szükséges volt-e a válogató-szerkesztő-fordítónak ezeket egy, általában kevésbé sikeres saját variánssal megfajelnie.

Itt egy példa, a *Kronpräsidenten* (Trónkövetelők) című nyolcsoros, melynek legjobb magyar verziója Molnár Imrétől származik: „»Réaumur grófja a nevem, / s szakadjon rátok átok! / Szolgálatok csak szüntelen / Celsiusust, renegátok!« // Mócsingot majszol még Dicső / Fahrenheit egy zugolyban. / »Atyám! Az volt a szép idő, / melyet még én fokoltam.«”

Győrei még a címet is *Trónfosztottakra* változtatja, s az alábbi ajánlatot próbálja szembeszögezni a Molnár-féle bravúrral: „– »Utállak én, Réaumur grófja, / mint a bűnt, úgy titeket! / Celsiusnak vagytok trófea, / elhagyván a hitetek!« // Fahrenheit király nyel kását / egy sarokban, híján fognak. / – »Nem érjük oly szép kor mását, / mint míg engem hívtak foknak!«”

Miért „híján fognak”? A rím kedvéért. Győrei egyébként is vígan föláldozza egy-egy tetszetősnek vélt rím kedvéért (az iméntieket még ilyenek sem tekintette) mind Morgenstern, mind az eredeti mű dallamát, mind a nyelvtant. Teszem azt, *A két gyökér* című költeményben ilyen sorokat olvashatunk nála: „Két

nagy és öreg gyökerek / fecsegnek az erdőn kerek." Vagy: „Körbe zoknit ott kushad / kötvé nekik mókushad.”

Az eredeti versben egyetlen öreg mókusz szerepel, s a szintakszis is szabályos. (Igaz, az eredetitől valóban el kell tudni szakadni olykor, csak éppen tudni kell, mikor. Itt nem.) A verset, gondolom, így is le lehetne fordítani: „Két vas-kos, vén fenyőgyökér / az erdőn egymással beszél. // Hogy a lomb közt mily hang suhant, / azt beszélnek meg itt alant. // Egy öreg mókusz érkezik / s kötöget, zoknit tán, nekik. // Egyik szól: knag. S a társa: knég. / Egy napra ennyi épp elég.”

A jambikus vagy anapesztikus sorokat Győrei a legtöbbször magyaros nyolcasokká változtatja. Például a nagyjából anapesztikus lejtésű *A sóhaj* magyar változatában (ahol mellesleg újra találkozhatunk a Morgenstern nyelvi humorától idegen, sajátos Győrei-féle grammatikával). A versvég Devecserinél: „Egy kislányra gondolt, és állva maradt / a jégén és izzott fölötte. / A jég most megolvadt a lába alatt / s ő elsüllyedt, eltűnt örökre.” Mármint a címbéli sóhaj. Győreinél ugyanez: „S egy lány képe is felmerült, / izzón állt meg emlékére. / A jég olvadt, ő elmerült, / s akadtak rá nem lékére.” (?) Nyelvi nonsense ez is, de a legkevésbé sem a morgensterni stílusban.

A *Gyík ég kecske* című vers végén Győrei ráadásul – megint csak a rím kedvéért – képtelen képet rajzolni: „S hogy *alva* a *gyík eldőle*, / Merengve tért az erdőre.” Az ütemet ráadásul szabályosan visszaadó Katona Tamásnál ugyanez: „Álomba hull a gyík, a vak. / Tűnődve baktat el a bak.”

A *Holdhegy baglya* című költemény egyike azoknak, amelyeket csak Győrei Zsolt fordított. A vers vége az eredetiben: „Er funktioniert wie eine Uhr / und ist doch bloss sin Uhu nur.” A Győrei-féle magyarban: „Akárcsak egy óragép, oly, / Pedig – csak egy ó bagoly épp.”

Nos, ez megint csak nem Morgenstern, bármennyire ügyes lelemény is. (Morgenstern mintegy Győrei nyelvi humorának kiélési terepe csupán.) Pedig lehetne a két sort híven is visszaadni. Mondjuk így: „Működésre mint óra, oly, / pedig hát csupán egy bagoly.”

Kivételesen nem rossz ötlet a *Werwolfot*, az ordas farkast *Egykutya*nak fordítani, mert a versben a Wer (magyarul: kicsoda) ragozási nehézségeiről van szó: a Wer-nek nincsen többese. De jó a *Vérfarkas* cím is (Devecserinél így szerepel) hiszen a „vér” szó sem használatos ragozatlanul többes számban. Győrei variánsa itt jobban követi az eredeti ritmusát, mint más fordításában, ám az utolsó sorban – ismét egy rím kedvéért – fölöslegesen változtatja meg az értelmet. Devecserinél, aki értelmileg pontos: „De nem volt nyelvész, hát legott / köszönettel elkullogott.”

Mármint az ordas farkas, miután egy halott tanítótól megtudta, hogy a Wer-nek nincs többes száma. Győreit itt megint egyszer messzire röpíti Morgenstern szövegétől egy rímötlet: „Szidva tanárt, iskolát / sírok között iszkol át.”

„Tats um das Reimen willen” (a rím kedvéért tette) – írta Morgenstern. Történetesen nem Győreiről, hanem *Az esztétikus menyét* című versében a menyétről.

Önbizalomban igazán nem szűkölködik a válogató-szerkesztő-fordító. Úgy érzi, hogy Nemes Nagy Ágnes egyik bravúrfordítására (*Holdi dolgok*) is van esélye rátromfolni. De mintha nem egészen értené a verskezdetet, amely Nemes

Nagnál így szól (híven az eredetihez): „Fent a holdban is adódhat, / ami meg-
lepi a borjat.” Ebből Győrei a következő zagyvalékot kreálja: „Pár furcsa dolog
oldalóg, / ahol a borjnak holda lóg.” (!)

Egyébként is elfogja néha az az érzés az olvasót, hogy Győrei nemcsak ap-
ropóul használja a bitódalokat, hanem itt-ott tán nem egészen érti, valójában
miről is volna szó. Mitől lett az „ich brachte Ihnen”-ből „hoztam volna”, felté-
teles módon? (Ló című vers.) Érthetetlen továbbá, miért lesz a Morgenstern
saját bevezetőjében szereplő „Jawohl”-ből (igenis) „Naná”. Ha a költő nanát
akart volna írni, úgy nem „Jawohl”-t ír, hanem „nanu”-t. (A magyar naná tud-
niillik ebből ered.) A fordítói önkény legeklatásabb példájára azonban a költő
bevezetőjének utolsó mondatában bukkanunk. Morgensternnél: „Man sieht
vom Galgen die Welt anders an, und man sieht andre Dinge als Andre.” Ma-
gyarul: „A bitóról másnak látjuk a világot, és más dolgokat látunk, mint má-
sok.” Győreiül: „A bitóról másnak látszik a világ, és más dolgok mása lesz
más.” (!)

Nem vitatom: fordítónknak számos igen jópofa nyelvi ötlete van. Ezeket
azonban önálló művekben, nem pedig műfordítóként kellene hasznosítania. A
magyar versfordítás hagyományai jóval nagyobb tiszteletet követelnek meg az
alkotók és művük iránt. Nem helyes, ha valaki, aki a maga módján korántsem
tehetségtelen és gazdag a nyelvi fantáziája, pusztán saját szintaksziszbeli buk-
fencei és rímtrükkjei ürügyéül használja a fordított költőt.

Nekem mindenesetre e könyv nyomán kedvem szottyant néhány további
Morgenstern-vers fordítására. Az alábbiakban közlöm őket. Pontosabban egy
fordítást és egy átköltést. Az utóbbira vonatkozik az a korábban tett megállapí-
tásom, hogy helyenkint, amint azt Karinthy tette Milne- és Leacock-fordítá-
saiban, el kell szakadnunk a szöveg szerinti hűségtől.

Timár György

Christian Morgenstern

A féléjfé

*Féléjfé emeli kezét
s már éjféltől kong a vidék.*

*A kis tó szájtátva fülel,
szurdokeb vonítást lehell.*

*Házában fölriad a csig,
s a krumplegér sem aluszik.*

*Megáll, pihen a csalifény
egy szél törte ág tetején.*